

بودجه و اقتصاد ایران در سال آینده در چهار راه حوادث

دکتر علی رشیدی

سقوط بیش از ۱۰۰ دلاری قیمت نفت در ماه های پایانی سال ۲۰۰۸ بدلیل اوج گیری رکود اقتصاد جهانی و ترکیدن حباب سفته بازی بر روی نفت، در شرایط فراوانی و ارزانی تامین منابع مالی در چند سال اخیر، سیاست بازان و خوش خیالان دولتمرد شده در ممالک صاحب نفت را با مشکلات عظیم تصمیم گیری مواجه کرده است. از یک طرف ۳ برابر شدن قیمت نفت در چهار سال همراه با فشار بر استخراج و صادرات، هرگونه ملاحظه مالی و احتیاط در خرج را در شرایط رواج بازی های سیاسی و انتخاباتی و یا پخش پول عمومی بین خود دولتمردان و یا افراد خانواده را غیر ضروری می ساخت و از طرف دیگر انتظار باز هم بیشتر درآمدها، راه افتادن پروژه ها، ورود سرمایه های خارجی و امکان استفاده از اعتبارات خارجی، منتقدان را وادار به سکوت و دنباله روی می کرد.

در میان کشورهای صادر کننده نفت وضع کشور ما از همه بحرانی تر و وابستگی سلامت اقتصادی و تعادل اجتماعی ما به نفت از همه کشورها بیشتر می باشد. اگر پنج سال قبل با نفت بشکه ای ۳۰ دلار (عملاً ۲۶/۹ دلار) مخارج ارزی و بودجه ای کشور و دولت تامین می شد و مازاد درآمد نیز داشتیم، امروز طبق پیش بینی مراکز اقتصادی بین المللی دولت باید نفت را بشکه ای حداقل ۸۸ دلار بفروشد تا سطح مخارج فعلی ارزی و بودجه ای خود را پوشش دهد با توجه به قیمت های رایج فعلی و پیش بینی تداوم رکود اقتصادی حداقل تا اواسط سال ۲۰۱۰، قیمت نفت بین ۴۰ تا ۴۵ دلار در نوسان خواهد بود و در نتیجه حدود ۵۰ درصد نیازهای صوری ایجاد شده به ارز در ۳ سال اخیر تامین نخواهد شد. در حالی که اگر طبق برنامه چهارم (بند الف ماده ۱) و بر مبنای نفت بشکه ای ۱۹ دلار رفتار می شد اینک می بایست ۵۵ میلیارد دلار موجودی ارزی ناشی از بالاترین قیمت نفت می داشتیم.

جدول یک نیاز کشورهای عمده صادرکننده به قیمت نفت در سال آینده را با توجه به سطح فعلی مخارج ارزی و بودجه ای آن ها در مقایسه با ایران نشان می دهد و روشن می کند که کشور ما حدوداً ۶۰ درصد بیش از سایر کشورهای صادرکننده نفت به قیمت بالای نفت وابسته است.

جدول ۲ ادامه وابستگی بودجه عمومی به درآمد نفت در حد ۷۰-۶۰ درصد در سال های ۸۷-۱۳۸۴ نشان می دهد. هرچند در سال های اخیر برای نشان دادن کاهش وابستگی، قسمتی از درآمد نفت را به صورت مالیات در بودجه گنجانده اند و مالیات های غیرمستقیم (مالیات بر واردات به صورت حقوق گمرکی) نیز وابسته به درآمد نفت است.

مشکل دوم مدیریت ارزی کشور در سال آینده، راضی نگاه داشتن صدها مرکز هزینه و افراد قدرتمند در مراکز بر نفوذی است که در سال های اخیر از درآمد نفت سهم هزینه داشته اند. ردیف های بودجه و بندهای ذکر شده در زیر ردیف های آشکار و پنهان مخارج، نشان می دهد که دولت مشکل بسیار بزرگی در نه گفتن به این مراکز و افراد قدرتمند و پر نفوذ خواهد داشت.

مشکل سوم آزادگذاری واردات و ظهور نیاز ارزی ۷۰-۶۰ میلیارد دلاری در سال برای واردات است که در سال های اخیر ظاهراً برای کاستن فشارهای تورمی در داخل از سه راه فروش ارز به هر مقدار، برچیدن مقررات حفاظتی و حمایتی از تولیدات داخلی (مثل ثبت سفارشی، اخذ ودیعه ثبت سفارش و...) و کاستن یا حذف تعرفه ها صورت پذیرفته است. جدول ۳ افزایش خارق العاده واردات در سال های اخیر را نشان می دهد و برای سال آینده پیش بینی واردات حدود ۴۸ میلیارد دلار شده است و این ارقام جدا از میزان واردات قاچاق سالانه کالا است.

مشکل چهارم ثابت نگاه داشتن نسبی نرخ ارز علیرغم نرخ تورم ۱۵ تا ۲۵ درصدی داخلی باز هم به خاطر جلوگیری از بالارفتن بیشتر قیمت های داخلی (ناشی از بالارفتن هزینه واردات و رواج بیشتر جو تورمی) بوده است. به عبارت دیگر دولت به جای کنترل هزینه های جاری که علت اصلی افزایش ۴۰-۳۰ درصدی نقدینگی و ایجاد فشارهای تورمی در کشور بوده است وظیفه کاستن فشارهای تورمی را به دوش واردات و نرخ ارز انداخته است که در نتیجه بخش صنعت و صادرات را فدا کرده است.

پیش بینی درآمد نفت و گاز طبق برنامه چهارم برای چهار سال اول ۸۷-۱۳۸۴ برابر ۱۴۳ میلیارد دلار بوده که عملاً دریافتی ها به ۲۷۵ میلیارد دلار رسیده است. به عبارت دیگر اگر طبق برنامه چهارم عمل می شد در پایان سال ۱۳۸۷ می بایست موجودی حساب ذخیره ارزی به ۱۳۲ میلیارد دلار می رسید که حداقل برای پنج سال و در صورت اعمال انضباط مالی دولت، می شد برای ده سال اقتصاد داخلی را در مقابل نوسانات بین المللی قیمت نفت بیمه کرد.

راه حل مسئله ایراد سخنرانی های آتشین درباره عدم تأثیر بحران اقتصاد جهانی بر اقتصاد ایران نیست که خارج از کشور مایه تبسم مطلعین شده است. راه حل بازنگری تک تک اقلام مخارج جاری ارزی و ریالی در چهار سال اخیر است که از ۳۰۴/۲ هزار میلیارد ریال سال ۱۳۸۳ حداقل به ۸۲۷/۷ هزار میلیارد ریال در سال ۱۳۸۷ می رسد (بدون منظور کردن کسر بودجه). در همین چهار سال واردات سالانه حداقل ۲۰ میلیارد دلار بیشتر شده است و حساب سرمایه موازنه پرداخت از ۷۳۸۸ میلیون دلار مثبت (ورود سرمایه ها) در سال ۱۳۸۳ به ۱۲۳۷۵ میلیون دلار منفی (خروج سرمایه) در سال ۱۳۸۶ تبدیل شده است و تنها در ۳ ماهه اول سال جاری این حساب ۴۵۹۵ میلیون دلار منفی بوده است.

اوباما رئیس جمهور منتخب آمریکا که در یک نیمروز خزانه داری اش می تواند ده ها میلیارد دلار اوراق قرضه بفروشد ولی در اثر سوء سیاست های دولت قبلی با وضع مشابهی روبرو خواهد بود اولین اولویت خود را بازننگری تک تک اقلام بودجه و هزینه های سال ۲۰۰۹ قرارداد است تا با کمک کنگره از ولخرجی های دولت بوش جلوگیری کند و طرح هزار میلیارد دلاری کمک به اقتصاد را هدفمند و مؤثرتر اجراء نماید. در ایران آیا بودجه ریزی بر اساس راضی کردن مراکز نفوذ و قدرت و ملاحظات سیاسی و انتخاباتی (وعده دادن یارانه نقدی، متعهد کردن دولت در سفرهای استانی،...) به مجلس و دولت اجازه می دهد که واقع بینانه بودجه ریزی کنند و جلو بسیاری از عدم تعادل ها مخصوصاً تورم بی بند و بار کنونی را بگیرند!؟

دیگر بهانه بالارفتن قیمت های بین المللی نیز وجود ندارد. و راضی نگاه داشتن عامه مردم از راه حذف عوامل تورم زا (رشد بودجه جاری دولت، آزادی عمل انحصارات و شبه انحصارات، فقدان نظارت و کنترل واقعی هزینه ها و ناکارآمدی سیستم توزیع) بسیار آسان تر و بادوام تر از پخش پول های موردی است.

جدول ۱

قیمت مطلوب نفت در سال ۲۰۰۹ از دید ممالک صادرکننده (برای حفظ مخارج در سطح سال ۲۰۰۸)	
کشور	قیمت (بشکه)
عمان	۴۵ دلار
عراق	۵۰ دلار
قطر	۵۵ دلار
یمن	۵۵ دلار
کویت	* ۵۰ دلار
لیبی	۴۵ دلار
نیجریه	۴۵ دلار
عربستان	* ۴۸ دلار
سوریه	۴۲ دلار
قزاقستان	۴۰ دلار
الجزایر	۴۰ دلار
روسیه	* ۵۰ دلار
ایران	۸۸ دلار

* کشورهای کویت، روسیه و عربستان باتوجه به ذخایر ارزی موجود و درآمد سرمایه گذاری ها با سقوط قیمت نفت تا سطح ۳۴ دلار نیز مشکلی نخواهند داشت.

جدول ۲

وابستگی بودجه به درآمد نفت ۸۷-۱۳۸۴ (هزار میلیارد ریال)							
سال	بودجه عمومی	مالیات ها	مستقیم	غیرمستقیم	مالیات ها (درصدبودجه)	وابستگی به نفت (درصد)	وابستگی به سایر درآمدها (درصد)
۱۳۸۴	۴۷۰	۱۳۴	۸۴	۵۰	۲۸/۵	۶۷/۵	۴/۰
۱۳۸۵	۵۸۴	۱۵۱	۹۸	۵/۴	۲۷/۶	۷۰/۰	۲/۴
۱۳۸۶	۶۳۹	۱۹۸	۱۱۹/۰	۷۹	۳۰/۱	۶۲/۰	۷/۹
۱۳۸۷	۹۳۰	۲۱۶	۱۳۶	۸۰	۲۳/۲	۵۹/۰	۷/۸

منبع: بانک مرکزی ایران

جدول ۳

سال	حجم واردات (میلیون دلار)	واردات طبق برنامه میلیون دلار	درآمد نفت طبق برنامه میلیون دلار	درآمد نفت (عملکرد)
۱۳۸۰	۱۸۱۲۹	(برنامه سوم)	۱۰۸۶۴/۸ (برنامه سوم)	۱۹۳۳۹
۱۳۸۱	۲۲۰۳۶	۲۳۷۸۶ ()	۱۱۰۵۸ (برنامه سوم)	۲۲۹۶۶
۱۳۸۲	۲۹۵۶۱	۲۴۲۵۰ ()	۱۱۵۷۹ (برنامه سوم)	۲۷۳۵۵
۱۳۸۳	۳۸۱۹۹	۳۰۷۴۲ ()	۱۲۰۸۳ (برنامه سوم)	۳۶۳۱۵
۱۳۸۴	۴۳۰۸۵	۳۲۲۹۲ (چهارم)	۲۲۶۴۵	۵۳۸۲۰
۱۳۸۵	۵۰۰۲۰	۳۴۳۹۰ (چهارم)	۲۳۲۷۳	۶۲۰۱۱
۱۳۸۶	۵۶۵۸۲	۳۶۵۳۷ (چهارم)	۲۳۷۷۴	۸۱۷۶۴
۱۳۸۷	۵۷۷۹۱	۳۹۷۸۰ (چهارم)	۲۵۰۵۲	۲۵۳۹۳ (سه ماهه اول)
۱۳۸۸	۴۷۵۱۰*	۴۲۳۸۸ (چهارم)	۲۵۲۶۵	۶۵۹۳۰*

* پیش بینی منبع: ۱- برنامه چهارم توسعه ۲- بانک مرکزی ایران گزارش اقتصادی سال ۱۳۸۴ و نماگرهای اقتصادی شماره ۵۲ سه ماهه اول ۱۳۸۷